

Л. М. ПАЛЮХ

Лідія Михайлівна Палюх, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ НОРМ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ ЗА ПРАВОМ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН

Одним із важливих питань, що потребує дослідження з метою вдосконалення національного законодавства, є питання про систематизацію норм про кримінальну відповідальність за злочини проти правосуддя. На сьогодні в Кримінальному кодексі (далі – КК) України норми про кримінальну відповідальність за посягання на встановлений порядок здійснення судочинства, виконання судових рішень розміщені в різних розділах Особливої частини КК України. З огляду на це важливим є вивчення зарубіжного досвіду встановлення в кримінальному законодавстві норм про відповідальність за певні діяння. Дослідники виділяють серед цілей, які має порівняльне правознавство як самостійна наука і навчальна дисципліна, науково-пізнавальну, що поряд з іншим виявляється у пізнанні кримінального законодавства інших країн, його позитивних інститутів, норм, які можна було б запозичити в своє національне право, тобто порівняльне правознавство виступає як інструмент для вдосконалення свого національного права¹.

Питання про кримінальну відповідальність за злочини проти правосуддя за законодавством зарубіжних країн досліджували О. О. Вакулик, А. В. Воронцов, С. Є. Дідик, Н. Д. Квасневська, В. В. Кузнецов, Д. О. Назаренко, О. І. Плужник, М. В. Сийплові. У працях зазначених вчених розглянуто законодавство зарубіжних країн про кримінальну відповідальність за окремі види діянь, що посягають на встановлений порядок судочинства та виконання судових рішень. Водночас порівняльно-правові аспекти кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, в тому числі питання систематизації норм про кримінальну відповідальність за злочини проти правосуддя, не було предметом комплексного дослідження українських вчених у галузі кримінального права. Це обумовлює актуальність окресленої проблематики.

Правову систему України відносять до так званої колишньої сім'ї соціалістичного права (постсоціалістичної²). Серед країн так званої сім'ї постсоціалістичного права можна виділити групу пострадянських країн – колишніх республік СРСР, право яких характеризується певною однорідністю, що історично склалася.

Аналізуючи норми про кримінальну відповідальність за злочини проти правосуддя за законодавством пострадянських країн, передусім видається необхідним розглянути питання про систематизацію відповідних норм у структурі Особливої частини законів про кримінальну відповідальність. Це важливо для того, щоб визначити, які саме суспільно небезпечні діяння з тих, що передбачені у розділі XVIII Особливої частини КК України, в кримінальних кодексах зарубіжних країн віднесено до злочинів проти правосуддя, а які – до інших груп злочинів за родовим об'єктом. Також на основі відповідного порівняльно-правового аналізу у низці випадків можна визначити найбільш оптимальне розміщення відповідних норм у структурі Особливої частини КК.

Якщо розглядати певні тенденції, спільні риси, що характеризують зміст структурних підрозділів про злочини проти правосуддя в кримінальному законодавстві групи країн, що яку йшлося вище, слід, по-перше, виділити спільні риси щодо встановлення норм про кримінальну відповідальність за посягання на суддів, учасників судочинства – службових осіб, на яких законом покладено обов'язки здійснювати досудове розслідування, службових осіб, на яких законом покладено виконання судових рішень. Зокрема, в кримінальних кодексах низки пострадянських країн норми про кримінальну відповідальність за посягання на слідчих, прокурорів, осіб, які здійснюють дізнання, у зв'язку з виконанням ними своїх службових повноважень у кримінальному провадженні, розміщені у розділах, що встановлюють кримінальну відповідальність за злочини проти встановленого порядку управління, тоді як норми про кримінальну відповідальність за посягання на суддів – у підрозділі про злочини проти правосуддя (КК Республіки Білорусь³, КК Республіки Молдова⁴, КК України⁵). Зокрема, в КК Республіки Білорусь кримінальна відповідальність за посягання на слідчих – працівників органів внутрішніх справ – у зв'язку з виконанням ними функцій у кримінальному процесі настає за відповідними нормами глави 33 «Злочини проти порядку управління» (ст.ст. 362, 363, 364, 365 КК Республіки Білорусь). У КК Республіки Молдова норми, що передбачають кримінальну відповідальність за такі посягання, розміщено в нормах глави XVII Особливої частини «Злочини проти публічної влади і безпеки держави». У КК Литовської Республіки кримінальна відповідальність за посягання на осіб, які здійснюють досудове розслідування, прокурорів настає за нормами глави ХІ «Злочини і правопорушення проти діяльності державних службовців або осіб, які здійснюють функції публічного адміністрування»⁶. У КК України нормами розділу XVIII Особливої частини КК України «Злочини проти правосуддя» охороняється лише життя, здоров'я, власність, безпека судді, народного засідателя, присяжного, їх близьких родичів (ст. ст. 377, 378, 379 КК України), захисника чи представника особи, їх близьких родичів (ст. ст. 398, 399, 400

КК України). Норми про кримінальну відповідальність за посягання на інших учасників судочинства – службових осіб розміщені в інших розділах Особливої частини КК України.

У кримінальних законах більшості пострадянських країн у розділі (главі) про злочини проти правосуддя виділено спеціальні норми, де передбачено кримінальну відповідальність за відповідні посягання на суддів, прокурорів, осіб, які здійснюють досудове розслідування (КК Азербайджанської Республіки⁷, КК Республіки Таджикистан⁸, КК Республіки Казахстан⁹, КК Республіки Вірменія¹⁰, ст. 296 КК РФ¹¹). Так, кримінальну відповідальність за погрозу або насильство (насильницькі дії) у зв'язку із здійсненням правосуддя або провадженням дізнання чи попереднього слідства передбачено у ст. 288 КК Азербайджанської Республіки, ст. 347 КК Республіки Вірменія, ст. 356 КК Республіки Таджикистан, ст. 409 КК Республіки Казахстан, ст. 347 КК Республіки Вірменія, ст. 296 КК РФ. Вище вже зазначалося, що в КК України норми про кримінальну відповідальність за посягання на суддів, народних засідателів, присяжних, їх близьких родичів, захисника чи представника особи, їх близьких родичів розміщено в різних статтях розділу «Злочини проти правосуддя» – ст. ст. 377, 398 КК. Крім цього, кримінальну відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу, його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків передбачено в розділі XV Особливої частини КК України, в ст. 345 КК.

У ст. 172-1 КК Естонії передбачено кримінальну відповідальність за насильство щодо судді, судового засідателя, адвоката, прокурора або слідчого, а так само їх близьких, або погроза щодо цих осіб¹². У ст. 296 КК РФ передбачено кримінальну відповідальність за погрозу або насильницькі дії у зв'язку із здійсненням правосуддя або провадженням попереднього розслідування. Потерпілими від цього злочину визначені в частині першій суддя, присяжний засідатель, інша особа, яка бере участь у відправленні правосуддя, їх близькі; в частині другій – прокурор, слідчий, особа, яка проводить дізнання, захисник, експерт, спеціаліст, судовий пристав, судовий виконавець, їх близькі. Таким чином, в розділі XVIII Особливої частини КК, у ст. 377 КК України передбачено кримінальну відповідальність за погрозу або насильство лише щодо судді, народного засідателя чи присяжного, а також їх близьких родичів. Посягання на таких учасників кримінальних процесуальних правовідносин, як слідчий, прокурор, а також їх близьких передбачено в XV розділі Особливої частини КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян», як посягання на працівників правоохоронних органів, державних діячів (Голови чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду України чи вищих спеціалізованих судів України, Генерального прокурора України) (ст. ст. 345, 346, 347, 348 КК України). Водночас, виходячи з родового об'єкта цієї групи злочинів, видається правильним передбачити в одній статті розділу XVIII Особливої частини КК України посягання на всіх учасників судочинства – службових осіб, тих, які беруть участь у судочинстві як на досудових, так і на судових стадіях процесу. Також на основі аналізу законодавства зарубіжних країн слід зазначити про доцільність поміщення в одній статті КК України, у розділі XVIII Особливої частини «Злочини проти правосуддя», норм про кримінальну відповідальність за посягання на суддів, народних засідателів чи присяжних, їх близьких родичів, а також захисника, представника особи у зв'язку з наданням правової допомоги.

Стосовно норм про кримінальну відповідальність за перешкодження здійсненню правосуддя і слідству, слід наголосити, що в КК деяких пострадянських країн у розділі (главі) про злочини проти правосуддя передбачено кримінальну відповідальність за втручання в діяльність лише суду (у розгляд судових справ) (ст. 303 КК Республіки Молдова, ст. 286 КК Азербайджанської Республіки, ст. 295 Кримінального закону Латвійської Республіки¹³, ст. 376 КК України). Водночас у кримінальних кодексах низки пострадянських країн в одній нормі розділу (главі) про злочини проти правосуддя передбачено кримінальну відповідальність за перешкодження здійсненню правосуддя і провадженню досудового розслідування, зокрема, за втручання в будь-якій формі в діяльність судді, народного засідателя, прокурора, слідчого або особи, яка проводить дізнання, з метою перешкодження всебічному, повному і об'єктивному розгляду і розслідуванню справи або з метою домогтися винесення незаконного судового вироку, рішення, іншого судового акта або незаконної постанови органу кримінального переслідування при провадженні по кримінальній справі (ст. 407 КК Республіки Казахстан, ст. 332 КК Республіки Вірменія, ст. 236 КК Республіки Узбекистан¹⁴, ст. 345 КК Республіки Таджикистан, ст. 294 КК Російської Федерації).

Так, у ст. 332 КК Республіки Вірменія передбачено кримінальну відповідальність за втручання в діяльність службових осіб, які беруть участь у судочинстві як на досудових, так і на судових стадіях провадження: втручання у будь-якій формі в діяльність суду з метою перешкодження здійсненню правосуддя (ч. 1), втручання в будь-якій формі в діяльність прокурора, слідчого або особи, яка проводить дізнання, з метою перешкодження всебічному, повному і об'єктивному розслідуванню справи (ч. 2). Аналогічного змісту норма міститься у ст. 407 КК Республіки Казахстан, ст. 286 КК Азербайджанської Республіки, ст. 294 КК РФ, де передбачено кримінальну відповідальність за втручання в будь-якій формі в діяльність суду з метою перешкодити здійсненню правосуддя (ч. 1), в діяльність прокурора або особи, яка здійснює досудове розслідування з метою перешкодити всебічному, повному і об'єктивному досудовому розслідуванню (ч. 2). Порівнюючи з КК України, слід зазначити, що в розділі XVIII Особливої частини КК України передбачено відповідальність лише за втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК України). Спеціальної норми про втручання в діяльність прокурора, слідчого в КК України немає. Кримінальна відповідальність за такі діяння настає за ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби», що знаходиться у розділі XV Особливої частини КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади,

органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян». Водночас, зважаючи на те, що родовим об'єктом злочинів, розміщених у розділі XVIII Особливої частини КК України, є процесуальна діяльність суду та інших органів, логічно було б, окрім зазначеного посягання на встановлену законом діяльність суду, в тій самій статті, в іншій частині, передбачити також кримінальну відповідальність за посягання на діяльність прокурора, органів досудового слідства, а також на діяльність державного виконавця щодо виконання судового рішення.

Розглянемо зміст окремих норм про кримінальну відповідальність за посягання на учасників судочинства – службових осіб за законодавством пострадянських країн. У ст. 408 КК Республіки Казахстан передбачено кримінальну відповідальність за посягання на життя особи, яка здійснює правосуддя або досудове розслідування. Зокрема, в цій статті передбачено кримінальну відповідальність за посягання на життя судді, присяжного засідателя, прокурора, особи, яка здійснює досудове розслідування, захисника, експерта, судового пристава, судового виконавця, а так само їх близьких у зв'язку з розглядом справ або матеріалів у суді, провадженням досудового розслідування або виконанням вироку, рішення суду або іншого судового акта, вчинене з метою перешкоджання законній діяльності вказаних осіб або з помсти за таку діяльність¹⁵. У КК України не виділено спеціальної норми про кримінальну відповідальність за посягання на життя експерта, державного виконавця, а посягання на життя прокурора, особи, яка здійснює досудове розслідування кваліфікується за ст. 348 КК України як посягання на життя працівника правоохоронного органу (розділ XV Особливої частини КК України); посягання на життя Голови чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду України, або вищих спеціалізованих судів України, Генерального прокурора України кваліфікується за ст. 112 КК – як посягання на життя державного діяча (розділ I Особливої частини КК України).

Зважаючи на викладене вище, виходячи з того, що родовим об'єктом злочинів, розміщених у розділі XVIII Особливої частини КК України, є встановлений порядок судочинства та виконання судових рішень, видається доцільним передбачити в нормах цього розділу кримінальну відповідальність за посягання не лише на суддів, народних засідателів, присяжних засідателів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, а й норми про посягання на всіх учасників судочинства – службових осіб, тих, які беруть участь у судочинстві як на досудових, так і на судових стадіях, – прокурора, слідчого особи, яка проводить дізнання, державного виконавця у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків під час здійснення судочинства та, відповідно, виконання судових рішень.

На основі аналізу законодавства зарубіжних країн слід також зазначити про доцільність поміщення в одній статті КК України, у розділі XVIII Особливої частини «Злочини проти правосуддя», норм про кримінальну відповідальність за посягання на суддів, народних засідателів чи присяжних, їх близьких родичів, а також захисника, представника особи у зв'язку з наданням правової допомоги.

Наступного дослідження потребує питання щодо систематизації норм про кримінальну відповідальність за посягання на встановлений законом порядок виконання судових рішень за законодавством зарубіжних країн. Слід підкреслити, що в кримінальних кодексах пострадянських країн є значні відмінності у розміщенні зазначених норм в системі Особливої частини закону про кримінальну відповідальність.

¹ *Зубкова В. И.* Уголовное законодательство европейских стран: сравнительно-правовое исследование : моногр. / В. И. Зубкова. – М. : Юрлитинформ, 2013. – С. 20.

² Там само.

³ Уголовный кодекс Республики Беларусь : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://etalonline.by/?type=text&regnum=HK9900275#load_text_none_1

⁴ Уголовный кодекс Республики Молдова № 985-ХV от 18 апреля 2002 г. : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lex.justice.md/ru/331268/>

⁵ Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

⁶ Criminal Code of the Republic of Lithuania : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpraieska.showdoc_e?p_id=353941&p_query=&p_tr2=

⁷ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики (Утвержден Законом Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 г. № 787- IQ) (Вступил в силу с 1 сентября 2000 г. согласно Закону Азербайджанской Республики от 26 мая 2000 г. № 886-IQ) : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/%D0%A1%D1%82%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F/Azerbaijan_CC_am2013_ru.pdf

⁸ Уголовный кодекс Республики Таджикистан : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mmk.tj/ru/legislation-base/codes/>

⁹ Уголовный кодекс Республики Казахстан : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#sub_id=46700000

¹⁰ Уголовный кодекс Республики Армения (принят 18 апреля 2003 г.) : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>

¹¹ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.consultant.ru/popular/ukrf/>

¹² Уголовный кодекс Эстонии : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hot.ee/estonianlegislation/0201.htm>

¹³ Уголовный закон Латвийской Республики : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.lv/norm/norm.asp?normID=1243424>

¹⁴ Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Утвержден Законом РУз от 22 сентября 1994 г. № 2012-ХII. Введен в действие с 1 апреля 1995 г. : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://fmc.uz/legisl.php?id=k_ug

¹⁵ Уголовный кодекс Республики Казахстан : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#sub_id=46700000

Резюме

Палюх Л. М. Деякі питання систематизації норм про кримінальну відповідальність за злочини проти правосуддя за правом пострадянських країн.

У статті здійснено порівняльно-правове дослідження норм про кримінальну відповідальність за посягання на службових осіб – учасників відносин у сфері судочинства і виконання судових рішень, розміщення відповідних норм в системі Особливих частин кримінальних кодексів пострадянських країн. На основі аналізу кримінального законодавства зарубіжних країн, виходячи з розуміння концепції об'єкта злочинів проти правосуддя, сформульовано пропозиції до чинного КК України щодо вдосконалення норм про кримінальну відповідальність за злочини проти правосуддя.

Ключові слова: злочини проти правосуддя, кримінальна відповідальність, судочинство, виконання судових рішень.

Резюме

Палюх Л. М. Некоторые вопросы систематизации норм об уголовной ответственности за преступления против правосудия по праву постсоветских стран.

В статье осуществлено сравнительно-правовое исследование норм об уголовной ответственности за посягательство на должностных лиц – участников отношений в сфере судопроизводства и исполнения судебных решений, размещения соответствующих норм в системе Особенной части Уголовного кодекса постсоветских стран. На основе анализа уголовного законодательства зарубежных стран, исходя из понимания концепции объекта преступлений против правосудия, сформулированы предложения к действующему УК Украины относительно совершенствования норм об уголовной ответственности за преступления против правосудия.

Ключевые слова: преступления против правосудия, уголовная ответственность, судопроизводство, исполнение судебных решений.

Summary

Palyukh L. Some Issues about the Systematization of Rules on Criminal Liability for Crimes Against Justice in the Law of the Post-Soviet Countries.

This article deals with a comparative legal research of the rules on criminal responsibility for attacks on officials who are participants of relations concerning justice and judicial decisions execution, placing of relevant rules in the system of the Special part of Criminal Code of former Soviet countries. Based on the analysis of the criminal legislation of foreign countries, grounded on the object of crimes against justice concept the proposals to current Criminal Code of Ukraine concerning improvement of the rules on criminal liability for crimes against justice have been formulated.

Key words: crimes against justice, criminal liability, proceedings, execution of judgments.

УДК 343.268; 343.24

О. Г. ПАНЧАК

Оксана Григорівна Панчак, кандидат юридичних наук, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ТА ІНШІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

Кримінальний кодекс України¹ у ч. 3 ст. 3 закріплює, що лише ним визначаються караність та інші кримінально-правові наслідки злочинного діяння. Окрім того, нині чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) закріплює також і кримінально-правові наслідки вчинення суспільно небезпечних діянь. Такими наслідками вчинення злочинів та суспільно небезпечних діянь є: реальне відбування покарання, звільнення від покарання, звільнення від відбування покарання, звільнення від кримінальної відповідальності, примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного характеру, примусове лікування, спеціальна конфіскація, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Щодо окремих випадків законодавець чітко вказує, що деякі із них можуть застосовуватися лише самостійно, інші – як самостійно, так і поряд з іншими із вказаних кримінально-правових наслідків, а ще інші – тільки поряд. Проте не поодинокими є випадки, коли правозастосовник матиме правові підстави для застосування одночасно декількох із вказаних наслідків, а законодавець щодо таких випадків не визначає, чи всі такі повинні бути застосовані, чи лише один із них. Особливо багато питань постає при можливості застосування примусових заходів медичного характеру (далі – ПЗМХ) та інших кримінально-правових наслідків. Адже щодо перших законодавець в окремих випадках вимагає їх застосовувати лише самостійно, в інших – прирівнює до покарання, а ще в інших – вказує на можливість їх застосування разом із покаранням. Проте багато ситуацій, коли можливе застосування як ПЗМХ, так і інших кримінально-правових наслідків, залишаються неврегульованими.

Практична значущість окресленої проблеми є очевидною, оскільки неправильне застосування закону про кримінальну відповідальність в цій частині грубо порушуватиме права особи, яка зазнаватиме більших правообмежень, аніж мала б.

© О. Г. Панчак, 2015